

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-1540 \(online\)](https://doi.org/10.3060/1540)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 9

Published: 30.12.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (OAK BAZA)

ZENODO

OPEN AIRE

EUROPUB

RESEARCHGATE (OAK BAZA)

SJIF

F.M.To'xtaboyeva., M.O.Yaquboliyeva.,

N.D.Murodaliyeva., M.A.Ergasheva

Andijon davlat universiteti

Uzbekistan

feruzatoytaboyeva1971@gmail.com

O'SIMLIK VA HAYVON IRSIYATINI GEN INJENERIYASI USULI BILAN O'ZGARTIRISH

Abstract: This article describes in detail the methods of introducing genes into plants and animals, in particular, transformation and microinjection using Agrobacterium, as well as the processes of genetic modification for animals. It also analyzes the benefits and risks of genetic engineering, including the impact on the ecosystem and human health, ethical issues and risks.

Keywords: genetic engineering, clone, hepatitis, vaccine, Agrobacterium, plasmid, transgene, transformation.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'simliklar va hayvonlarga gen kiritish usullari, xususan, Agrobakteriya yordamida transformatsiya va mikroinyektsiya, shuningdek, hayvonlar uchun genetik modifikatsiya jarayonlari batafsil bayon qilinadi. Shuningdek, gen injeneriyasining afzalliklari va xavflari, jumladan, ekosistema va inson salomatligiga ta'siri, etik masalalar va xavf-xatarlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: gen injeneriyasi, klon, gepatit, vaksina, agrobakterium, plasmid, transgen, transformatsiya.

Аннотация: В статье подробно описаны методы введения генов в растения и животных, в частности трансформация и микроинъекция с использованием агробактерий, а также процессы генетической модификации животных. В нем также анализируются преимущества и риски генной инженерии, включая воздействие на экосистемы и здоровье человека, этические проблемы и риски.

Ключевые слова: генная инженерия, клон, гепатит, вакцина, агробактерия, плазида, трансген, трансформация.

Language: Uzbek

Citation: Tokhtaboyeva, F., Yakuboliyeva, M., Murodalieva, N., & Ergasheva, M. (2025). MODIFICATION OF PLANT AND ANIMAL GENETICS THROUGH GENETIC ENGINEERING. Universal International Scientific Journal, 1(9), 201–205. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1391>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14590981>

Genetika muhandisligi, organizmni yoki organizmlar populyatsiyasini o'zgartirish uchun DNK yoki boshqa nuklein kislotalarini sun'iy manipulyatsiya qilish, o'zgartirish va rekombinatsiya qilishdir. Gen muhandisligi atamasi odatda mikrobial genetikadagi asosiy tadqiqotlar natijasida paydo bo'lgan rekombinant DNK texnologiyasi usullariga nisbatan qo'llaniladi[1]. Gen injeneriyasida qo'llaniladigan texnikalar tibbiy ahamiyatga ega bo'lgan mahsulotlar, jumladan, inson insulini, inson o'sish gormoni va hepatit B vaktsinasini ishlab chiqarishga, shuningdek, kasalliklarga chidamli o'simliklar kabi genetik jihatdan o'zgartirilgan organizmlarning rivojlanishiga olib keldi[2].

Hujayra va gen injeneriyasi yutuqlari hayvon zotlarini yaxshilash uchun ham tatbiq

etilgan. Bu yo'nalishdagi dastlabki biotexnologiyalardan biri yuqori xo'jalik va genetik ko'rsatkichlarga ega bo'lgan qoramol zotlari tuxum hujayrasining ko'plab hosil bo'lishiga erishishdi. Ma'lumki, sigirlar bir yilda faqat bir dona, ba'zan 2 dona tuxum hujayra hosil qiladi. Shu sabab nomdor qoramol zotini zudlik bilan ko'paytirish imkoni bo'lmagan. Ko'p miqdorda yuqori sifatli sut beruvchi qoramolga ma'lum gormon inyeksiya qilinib, tajriba o'tkazilayotgan sigirdan ko'plab tuxum hujayra olishga erishiladi. Bu tuxum hujayralar bachadondan sidirib olinib, sun'iy urug'lantiriladi va hosil bo'lgan zigota xo'jalik ahamiyati kam, xashaki sigir bachadoniga kiritiladi. Natijada xashaki o'gay ona qoramoldan qimmatbaho zotli avlod olinadi[3,4]. Bu biotexnologiya bizning mamlakatimizda ham qo'llaniladi .AQSHning

dunyoga mashhur Monsanto kompaniyasi gen injeneriya usuli bilan o'sish gormonini (growth hormone) ishlab chiqarib sigirlarga inyeksiya qildi va shu yo'l bilan sigirlardan sog'iladigan sut miqdorini oshirishga erishdi. Hozirgi kunda AQSH oziq-ovqat do'konlarida bu mahsulot sotilmoqda. Zigotaga (urug'lantirilgani tuxum hujayraga) har xil genlarni mikroinyeksiya qilib transgen sichqon yoki kalamush olish ko'plab laboratoriyalarda bajarildi. Mamlakatimizda akademik J.H. Hamidov rahbarligida shu usulni qo'llab quyon zigotasiga o'sish gormoni geni kiritildi va odatdagiga nisbatan yirik va tez o'suvchi transgen quyon olindi. Ma'lumki, klon deb mikroorganizmning bir hujayrasi bo'linishi natijasida hosil bo'lgan bakteriya koloniyasiga aytiladi. O'simliklarning kloni bir hujayradan sun'iy sharoitda ko'paytirilib yoki qalamchalardan vegetativ ko'paytirish usuli bilan olinadi. Yuksak hayvonlar vegetativ yo'l bilan ko'paymasligi sababli ularning klonini olish yaqin kunlarga muammo bo'lib kelmoqda. 1997-yil shotlandiyalik olim Roslin qo'yning klonini yaratdi va bu ixtiro juda ko'p shov-shuvlarga sabab bo'ldi. Bu tajribaga qadar yadrosi olib tashlangan zigotaga boshqa embrional hujayradan olingan yadro ko'chirib o'tkazilar va hosil bo'lgan transplant tuxum hujayra o'gay ona bachadoniga kiritilar (Implantatsiya qilinar) edi. Roslin erishgan

natijalarning Gyordon tajribasidan va boshqa yuqorida keltirilgan natijalardan farqi, Roslin ilk bor yadrosi olib tashlangan zigotaga voyaga yetgan organizm ning somatik hujayrasidan ajratilgan yadroni kiritib yetuk organizm olganligidir[4,5].

Klassik genetik usul bilan irsiyatni o'zgartirishda ikki xil genotipli organizm chatishtirilganda ularning barcha xo'jalik uchun molik va molik bo'lmagan genlari o'zaro rekombinatsiyalashadi. Natijada yaratilgan navga tadqiqotchi istagan gendan tashqari, navning xususiyatini buzuvchi boshqa ko'p genlar ham o'tadi. Gen muhandisligi usullari orqali irsiyati o'zgartirilgan o'simliklarda esa faqat inson manfaatlariga mos keladigan belgixossalar mujassamlashgan bo'ladi[6]. Muayyan bir genni hujayraga kiritish uchun tuproq bakteriyasi Agrobacterium hujayrasidagi plazmidan foydalaniladi. Agrobakteriyaning ayrim turlari (Agrobacterium tumefaciens) ikki urug'pallali o'simliklarni zararlab, ularda shish keltirib chiqarishi mumkin. Agrobacterium tumefaciens - tuproq bakteriyasi shish hosil qilish xususiyatiga ega. Bu xususiyati Ti-plazmid deb ataladigan plazmida bilan bog'liq. Ti-plazmida hujayraga genetik axborotni kiritish uchun zarur bo'lgan barcha xususiyatlarga ega tabiiy vektor bo'lib hujayraga genetik axborotni kiritish uchun

zarur xususiyatlarga ega. O'simlik zararlengandan so'ng Ti-plazmidaning bir qismi o'simlik hujayralariga kiradi. Zararlangan o'simlik tanasidagi hujayralar tartibsiz bo'linishi natijasida shish hosil bo'ladi. Bu shishni Ti plazmid genomining T-DNK (shish hosil qiluvchi DNK) bo'lagi chaqiradi. Buning sababi T-DNK o'simlik hujayrasi genomiga birikishi va uning xususiyatini buzishidir. T-DNKning bu xususiyatidan gen muhandisligida keng foydalaniladi. Agrobacteriumning Ti-plazmidi birmuncha yirik bo'lganligi uchun undan gen injeneriyasi maqsadlarida foydalanish qiyin. Shu sababli, o'simlik irsiyatini gen muhandisligi usuli bilan o'zgartirish uchun plazmidning T-DNK qismi maxsus restriktaza bilan kesib olinadi va pBR 322 plazmidasiga ko'chirib o'tkaziladi[5]. Yaratilgan sun'iy plazmid Ti-plazmidaga nisbatan birmuncha kichik bo'lib, ulardan foydalanish ancha osonroq va unumliroqdir. Bunday molekulalar vektor konstruksiya deb ataladi. Vektor konstruksiyaning T-DNK qismini kesib, unga o'simlik geni kiritiladi. Natijada T-DNK shish chaqirish qobiliyatini yo'qotadi, chunki yot gen T-DNKni ikki bo'lakka bo'lib yuborgan. Tarkibida T- DNK va yot genga ega vektor konstruksiya Ti-plazmidi genomidan T-DNK qismi olib tashlangan, o'simlik uchun zararsiz maxsus agrobakterium shtammlariga kiritiladi.

Genetik transformatsiya qilingan o'simlik hujayrasidan transgen o'simlik olinadi. Transformatsiya qilingan o'simlik hujayrasi bo'linishi natijasida hujayralar to'plami kallus to'qima hosil bo'ladi. Kallus to'qima hujayralaridan ayrimlari o'simlik gormoni va boshqa regulator moddalar ta'sirida ma'lum programma bo'yicha bo'lina boshlaydi. Natijada bunday hujayralardan bosqichma-bosqich o'simlik embrioni va barcha jihatdan normal, voyaga yetgan transgen o'simlik olinadi. Transgen o'simlikning har bir hujayra xromosomasida ko'chirib o'tkazilgan gen saqlanadi. Shu sababdan transgen o'simlik jinsiy yo'l bilan ko'paytirilganda yot gen nasidan nasiga beriladi. Olimlar tomonidan qishloq xo'jaligi ekinlarining turli kasalliklarga va zararkunanda hasharotlarga chidamli transgen navlarini yaratish ishlari olib borilmoqda. Jumladan, g'o'za o'simligining zararkunanda hasharotlarga chidamli, ertapishar, transgen navlari yaratildi.[6]

XULOSA

O'simlik va hayvon irsiyatini gen injeneriyasi usuli bilan o'zgartirish, zamonaviy biologiya va genetika sohasida yuzaga kelgan eng muhim yutuqlardan biridir. Bu usul, organizmlarning genetik tuzilishini o'zgartirish orqali, ularning yangi xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash

imkonini beradi. O'simliklar va hayvonlar genetik modifikatsiyasi ko'plab sohalarda, jumladan qishloq xo'jaligi, tibbiyot va ekologiyada o'zgarishlar yaratishda muhim rol o'ynaydi. O'simliklarda pestitsidlarga chidamli va yuqori hosil beruvchi navlarning yaratilishi, hayvonlarda esa kasalliklarga qarshi turish qobiliyati kuchayishi kabi ijobiy natijalar keltirishi mumkin. Biroq, bu texnologiyaning qo'llanilishi va rivojlanishi bir qator etik va ekologik masalalarni keltirib chiqarishi mumkin. Xususan, genetik o'zgartirishlar va modifikatsiyalar,

ekosistemalar va genetik diversitetga ta'sir ko'rsatishi ehtimoli bor. Shuningdek, bunday tadqiqotlar va innovatsiyalarni tartibga solish va nazorat qilish zarurati mavjud. Shu sababli, gen injeneriyasi yordamida o'simliklar va hayvonlarning irsiyatini o'zgartirish - yuqori samarali va foydali bo'lishi mumkin bo'lsa-da, bu sohada ehtiyotkorlik bilan yondashish va mas'uliyatli yondashuvni ta'minlash zarur. Tibbiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarni inobatga olgan holda, bu texnologiyaning kelajagi juda katta imkoniyatlarni taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Lobashev M.Ye., Vorri K.V., Tixamirova M.M. Genetika s osnovami seleksii. Moskva, «Prosveshenie», 1979 – yil, – P: 108-110.
2. X.J. Qambarov "Biotexnologiya" electron darsligi 2010-yil, –P: 98-99.
3. D.Yu.Adilbekova BIOTEKNOLOGIYA ASOSLARI 2018-yil, –P: 146-147.
4. Воронцов Н. П., Сухорукова Л.Н. Эволюционная органического мира. М. Просвещение 1991-yil, –P: 183-184.
5. Иордаджие Н. Н. Эволюция жизни, М.Мадательский центр "Академия" 2001-yil, –P: 120-122
6. Xo'jamshukurov, N., Avazova, O., Kuchkarova, D., Abduolibov, M., & Rustamov, M. (2024). ISSIQXONA TUPROG 'IDA OG 'IR METALLAR TA'SIRI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(3), 51-56.
7. Xo'jamshukurov, N., Avazova, O., Kuchkarova, D., Abduolibov, M., & Rustamov, M. (2024). BIOSUBSTRATNING CUCUMIS SATIVUS L. O 'SIB-RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(3), 57-67.
8. Туйчиева, Д. С., Аманбаева, С. С., & Абдутолипов, М. З. (2016). Влияние некоторых пестицидов на ультраструктуру печени беременных крыс. In *Вестник научных конференций* (No. 2-1, pp. 102-103). ООО Консалтинговая компания Юком.
9. Xo'jamshukurov, N., Avazova, O., Kuchkarova, D., Abduolibov, M., & Rustamov, M. (2024). BIOSUBSTRATNING CUCUMIS SATIVUS L. O 'SIB-RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(3), 57-67.
10. Тўхтабоева, Ф., Хошимжонова, М., & Абдутолипов, М. ТЕМИР УДК ВА ФЕРРОСТИМУЛЯТОРЛАР ТАЪСИРИДА ҒЎЗА ЧИГИТИНИНГ ЗАХИРА ОҚСИЛЛАРИНИ АНИҚЛАШ. *ILMIY XABARNOMA*, 47.